

แนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนจากทุนทางวัฒนธรรมวิถีผู้ไท
ตำบลนาโสก อำเภอเมือง จังหวัดมุกดาหาร
GUIDELINES OF COMMUNITY ECONOMIC DEVELOPMENT BASED ON THE PHE TAI
FOLKWAY CULTURAL CAPITAL OF TAMBON NASOK,
MUEANG DISTRICT, MUKDAHAN PROVINCE

พิศดาร แสนชาติ¹ จิตติ กิตติเลิศไพศาล¹ ชชาติชัย อุดมกิจมงคล¹

ศราวุธ ผิวแดง² และ สืบชาติ อันทะไชย²

¹คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร

²คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี

Pissadarn Saenchat¹ Jitti Kittilertphaisan¹ Chardchai Udomkijmongkol¹

Sarawut Puiwdang² and Subchat Untachai²

¹Faculty of Management Science, Sakon Nakhon Rajabhat University

²Faculty of Management Science, Udon Thani Rajabhat University

(Received: May 29, 2023; Revised: August 15, 2023; Accepted: August 31, 2023)

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาบริบทและศักยภาพทุนทางวัฒนธรรมวิถีผู้ไทของตำบลนาโสก อำเภอเมือง จังหวัดมุกดาหาร 2) ศึกษาแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนจากทุนทางวัฒนธรรมวิถีผู้ไท เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพแบบศึกษาเฉพาะกรณีโดยใช้กระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น กลุ่มเป้าหมายหลักในการวิจัย คือ ประชาชนผู้ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนจากทุนทางวัฒนธรรมที่สมัครใจร่วมเป็นนักวิจัยชุมชน จำนวน 30 คน เครื่องมือที่ใช้เก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ชนิดกึ่งโครงสร้าง บันทึกการสนทนากลุ่ม บันทึกการประชุมวางแผนแบบมีส่วนร่วม บันทึกการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม

ผลการศึกษาพบว่า 1) บริบทและศักยภาพทุนทางวัฒนธรรมวิถีผู้ไทของตำบลนาโสก ประกอบด้วย ภาษาผู้ไท การแต่งกาย ดนตรีและการฟ้อนรำ อาหารพื้นบ้าน และงานบุญประเพณี 2) แนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนจากทุนทางวัฒนธรรมวิถีผู้ไทตำบลนาโสก ประกอบด้วยแนวทางหลักสำคัญ 2 ด้าน คือ การผลิตและแปรรูปสินค้าที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน และการบริการท่องเที่ยวชุมชนวิถีผู้ไท

คำสำคัญ: ทุนทางวัฒนธรรม, วิถีผู้ไท, การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน

ABSTRACT

The purposes of this research are: 1) to study the context and capacity of the Tambon Nasok Phu Tai folkway cultural capital, Muang District, Mukdahan Province. 2) to study the community economic development guidelines based on the Tambon Nasok Phu Tai folkway cultural capital. Our research is qualitative case study based and utilizes Community Based Research (CBR). The target research group was 30 stake holders of the

Community Economy Development with respect to the Tambon Nasok Phu Tai folkway cultural capital. Data collecting was conducted via Semi-structural interviews, focus group discussions, participatory planning conferences, participatory observations, and non-participatory observations. The results indicated that the context and capacity of the cultural capitals of the Tambon Nasok Phu Tai include: the Phu Tai language, dress, music, dance, food, herbs, and traditional religious activities. Moreover, the guidelines for community economic development based on the Tambon Nasok Phu Tai folkway cultural capital consists of the production/processing of community identity products and community tourism services.

Keywords: Cultural Capital, Phu Tai folkway, Community Economic Development

บทนำ

ชุมชนศูนย์กลางของตำบลนาโสก อำเภอเมือง จังหวัดมุกดาหาร ประกอบด้วยบ้านนาโสก 4 หมู่บ้านและบ้านเหล่าป่าเป็ด 3 หมู่บ้าน เป็นชุมชนของชาวเผ่าผู้ไทที่ยังคงรักษาเอกลักษณ์ด้านภาษาพูด เครื่องแต่งกาย อาหาร ดนตรี จารีต วัฒนธรรม และความเชื่อตามที่บรรพบุรุษกำหนดไว้เป็นอย่างดี ซึ่งจะมีประเพณีปฏิบัติที่สอดคล้องหลักธรรมในพระพุทธศาสนาผสมผสานกับความเชื่อเรื่องผี มีภูมิปัญญาในการผลิตเครื่องใช้ในการดำรงชีวิตประจำวัน และได้พัฒนาเป็นสินค้าจำหน่ายสร้างรายได้แก่ครอบครัว เช่น ผ้าฝ้ายตะหลุง ผ้าฝ้ายย้อมคราม ผ้าฝ้ายเสริมใยเป็ด การทำไม้กวาดดอกหญ้า เครื่องจักสานไม้ไผ่ เป็นต้น ซึ่งในปัจจุบันชุมชนศูนย์กลางของตำบลนาโสกนี้ได้รับการพัฒนาและยกระดับให้เป็นชุมชน OTOP เพื่อการท่องเที่ยว “หมู่บ้านวิถีวัฒนธรรมผู้ไท” แต่ชุมชนยังมีความต้องการพัฒนาในหลายๆ ด้าน ทั้งด้านข้อมูล เรื่องราว รูปลักษณ์ บรรจุภัณฑ์ การตลาด รวมทั้งการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

ในปี 2560-2561 ได้มีการศึกษาแนวทางการฟื้นฟูสู่การพัฒนาบูรณาการการท่องเที่ยววิถีชาวนาของชนเผ่าผู้ไทบ้านนาโสก ตำบลนาโสก อำเภอเมือง จังหวัดมุกดาหาร โดยในด้านวัฒนธรรมของชุมชนนาโสกมีการฟ้อนผู้ไท รำบายศรีสู่ขวัญ มีประเพณีไขประตูเล่า ฟ้อนแห่พระแม่โพสพ ขบวนแห่กลองยาว การเส็งกลองจิ้ง มีฐานการเรียนรู้ในชุมชน 19 ฐาน จัดตั้งเป็นหมู่บ้านโฮมสเตย์ และกิจกรรมการเรียนรู้วัฒนธรรมผู้ไทหลายอย่าง ดำเนินการจนได้รับรางวัลหมู่บ้านโฮมสเตย์ดีเด่นและมีส่วนราชการเข้ามาสนับสนุนแต่กิจกรรมได้หยุดชะงักไป เนื่องจากขาดงบประมาณอุดหนุนจากภาคราชการและท้องถิ่น มีนักท่องเที่ยวน้อย ขาดการประชาสัมพันธ์ มีกิจกรรมไม่หลากหลาย ประชาชนมีอาชีพหลากหลายทำให้ไม่มีเวลา ผู้นำท้องถิ่นมีงานมากและผู้นำท้องถิ่นไม่ให้การสนับสนุน (ถาวร เผ่าภูไทย, 2561)

ต่อมาในปี 2561 สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร (2561) ได้นำโครงการบริการวิชาการเพื่อเสริมการพัฒนาศักยภาพเชิงพื้นที่อย่างมีส่วนร่วมด้วยกระบวนการวิจัยเพื่อพัฒนาท้องถิ่น (Community Based Research: CBR) มาใช้ที่บ้านเหล่าป่าเป็ด ทำให้ได้แผนงานการพัฒนาพื้นที่ 2 แผนงาน ได้แก่ 1) แผนงานสนับสนุนการพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชนตามวิถีผู้ไท มีแนวทางดำเนินงาน 4 อย่าง ประกอบด้วย กระบวนการพัฒนาศักยภาพชุมชนและกลุ่มบนฐานข้อมูลชุมชน การ

พัฒนาผลิตภัณฑ์เพื่อให้ได้มาตรฐานและเป็นที่ยอมรับ การบริหารจัดการกลุ่ม และการผลักดันแผนงานของพื้นที่เข้าสู่ยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัดมุกดาหารเพื่อสร้างความต่อเนื่องในการพัฒนาพื้นที่ 2) แผนงานเตรียมความพร้อมชุมชนและกลุ่มในการขับเคลื่อนการท่องเที่ยวชุมชนตามวิถีผู้ไท มีแนวทางการดำเนินงาน 9 อย่าง ประกอบด้วย การศึกษาบริบทและวิเคราะห์ชุมชน การสรุปบทเรียนการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มต่าง ๆ การตัดสินใจและวางแผนการขับเคลื่อนงาน การศึกษาบทเรียนจากการท่องเที่ยวชุมชน การสรุปและพิจารณาบทเรียน การศึกษาข้อมูลกลุ่มเป้าหมายนักท่องเที่ยว การออกแบบปฏิบัติการท่องเที่ยวชุมชนอย่างมีส่วนร่วม การจัดทำสื่อประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวชุมชน และการทดลองท่องเที่ยวชุมชนตามวิถีผู้ไทชุมชนตำบลนาโสก ซึ่งเป็นส่วนในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจชุมชน

จากการศึกษาแนวทางการฟื้นฟูสู่การพัฒนาแบบการท่องเที่ยววิถีชาวนาของชนเผ่าผู้ไทบ้านนาโสก ตำบลนาโสก อำเภอเมือง จังหวัดมุกดาหาร และโครงการบริการวิชาการเพื่อเสริมการพัฒนาศักยภาพเชิงพื้นที่อย่างมีส่วนร่วมด้วยกระบวนการวิจัยเพื่อพัฒนาท้องถิ่น ที่กล่าวมาข้างต้นนั้น ยังขาดการวิเคราะห์ศักยภาพทุนของชุมชนบางส่วน ยังมีแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนจากทุนที่มียังไม่ครบถ้วนและขาดความต่อเนื่องของกิจกรรม จึงได้นำไปสู่การวิจัยเรื่องการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนจากทุน 3 ธรรม วิถีผู้ไท ตำบลนาโสก อำเภอเมือง จังหวัดมุกดาหาร ซึ่งเป็นกระบวนการศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลบริบทชุมชนด้านศักยภาพทุน ทางธรรมะ ธรรมชาติ และวัฒนธรรมของตำบลนาโสก ระบบเศรษฐกิจชุมชน และหาแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนจากทุนที่มี โดยการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนจากทุนทางวัฒนธรรมวิถีผู้ไทนี้เป็นส่วนหนึ่งของการวิจัยดังกล่าว ซึ่งนับเป็นการเสริมพลังต่อยอดจากสิ่งที่ชุมชนดำเนินการอยู่และเป็นการสร้างองค์ความรู้ใหม่ที่ยังไม่มีการศึกษารวบรวมไว้ อันจะช่วยหนุนเสริมให้ประชาชนเกิดความตระหนักในคุณค่าของทุนทางวัฒนธรรมที่มีในวิถีชีวิตปกติของชุมชน แล้วนำมาแปลงเป็นมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจได้ต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาบริบทและศักยภาพทุนทางวัฒนธรรมวิถีผู้ไทของตำบลนาโสก
2. เพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนจากทุนทางวัฒนธรรมวิถีผู้ไท ตำบลนาโสก

การทบทวนวรรณกรรม

กลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทมีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย อาศัยอยู่ใกล้ชิดกับธรรมชาติ มีภูมิปัญญาในการผลิตสินค้าและบริการพื้นฐานที่เป็นปัจจัย 4 ประกอบด้วย อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค (สมุนไพร) และที่อยู่อาศัย เพื่อการบริโภคของครอบครัวและชุมชนอย่างพอเพียง ทั้งยังมีสินค้าและบริการด้านศิลปวัฒนธรรมที่เป็นอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ที่ใช้ประโยชน์ในการสร้างความสะดวกสบาย ความบันเทิง บ่งบอกถึงวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ สามารถสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจในการต่อรองเพื่อสร้างคุณค่าและมูลค่าทางเศรษฐกิจได้ ซึ่งในปัจจุบันมีชุมชนผู้ไทหลายแห่งได้เปิดเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและได้ใช้ศิลปะการแสดงพื้นบ้านเป็นสื่อดึงดูดและสร้างความประทับใจแก่นักท่องเที่ยว สามารถสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจให้แก่ชุมชนได้เป็นอย่างดี (พิศดาร แสนชาติ, 2563)

ในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนจากทุนทางวัฒนธรรมนั้น มีงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เช่น ภาณุรังษี เดือนไธสง (2550) ศึกษาแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวจังหวัดมุกดาหารให้เป็นเมืองท่องเที่ยว

ชายแดน สุรสิทธิ์ สุตรสุวรรณ และการณย์ บัวเผื่อน (2558) ศึกษาวิถีชีวิตชาวผู้ไท ตำบลโพน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ ธนศิลป์ อินดาและคณะ (2562) ศึกษาทุนเดิมและศักยภาพของชุมชนเพื่อการจัดการการท่องเที่ยววิถีไทพวนบ้านกลาง ตำบลปากตม อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย พุทธิพล ญาติปราโมทย์ และคณะ (2562) วิจัยบทบาทการหนุนเสริมนักวิจัยเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนบนฐานวัฒนธรรมคนผู้ไท และถาวร เผ่าภูไทย (2561: 63-83) ได้ศึกษาแนวทางการฟื้นฟูสู่การพัฒนาแบบการท่องเที่ยววิถีชาวนาของชนเผ่าผู้ไทบ้านนาโสก ตำบลนาโสก อำเภอเมือง จังหวัดมุกดาหาร เป็นต้น ซึ่งได้สรุปข้อค้นพบของงานวิจัยเหล่านั้นและนำมาเปรียบเทียบกับงานวิจัยนี้ไว้ในการอภิปรายผลการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย

เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพแบบศึกษาเฉพาะกรณีโดยใช้กระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น กลุ่มเป้าหมายหลักในการวิจัย คือ ประชาชนผู้ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนจากทุนทางวัฒนธรรมวิถีผู้ไทตำบลนาโสกและสมัครใจร่วมเป็นอาสาสมัครในการวิจัย จำนวน 30 คน ประกอบด้วย ผู้นำชุมชน 2 คน ผู้นำโดยธรรมชาติ 5 คน สมาชิกกลุ่มอาชีพ 10 คน จิตอาสาชุมชน 10 คน เจ้าหน้าที่ท้องถิ่น 1 คน พระ 1 รูป ครู 1 คน โดยมีขั้นตอนการวิจัยประกอบด้วย

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาบริบทและศักยภาพทุนทางวัฒนธรรมวิถีผู้ไทของตำบลนาโสก ดำเนินการวิจัยโดยการสัมภาษณ์เชิงลึกโดยใช้แบบสัมภาษณ์ชนิดกึ่งโครงสร้าง ร่วมกับการสนทนากลุ่มโดยใช้แบบบันทึกในบันทึกการสนทนากลุ่ม รวมถึงการเข้าไปทำการสังเกตกิจกรรมของชุมชนทั้งการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและการสังเกตแบบไม่มีส่วนโดยใช้แบบบันทึกการสังเกต

ขั้นตอนที่ 2 การศึกษาข้อเสนอแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนจากทุนทางวัฒนธรรมวิถีผู้ไทตำบลนาโสก ดำเนินการวิจัยโดยประชุมกลุ่มย่อยและใช้แบบบันทึกการประชุมในการเก็บรวบรวมข้อมูล

เมื่อได้ข้อมูลครบถ้วนแล้วจึงทำการวิเคราะห์ข้อมูล โดยการวิเคราะห์สรุปอุปนัย (Analytic Induction) 3 ลักษณะ ได้แก่ วิเคราะห์สรุปข้อมูลจากบันทึกภาคสนามที่เป็นส่วนบันทึกพรรณนา วิเคราะห์สรุปข้อมูลที่ได้จากการจำแนกหรือจัดกลุ่ม และวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้ทำการวิเคราะห์ส่วนประกอบแล้ว (เอี่ยมพร หลินเจริญ, 2555)

ผลการวิจัย

1. บริบทและศักยภาพทุนทางวัฒนธรรม ตำบลนาโสกมีวัฒนธรรมวิถีผู้ไทที่โดดเด่น ประกอบด้วย ภาษาผู้ไท การแต่งกาย ดนตรีและการฟ้อนรำ อาหารพื้นบ้าน และงานบุญประเพณี ดังนี้

1.1 วัฒนธรรมด้านภาษา ประชาชนตำบลนาโสกมากกว่าร้อยละ 80 พูดภาษาผู้ไทที่มีอัตลักษณ์เฉพาะ อาทิ ใช้เสียงสระแทนกัน เช่น เสียงโอ แทน อัว เสียงเอ แทน เอีย เสียงเออ แทน เอื้อ และเสียงสระไอ เป็นต้น คำที่สะกดด้วย ก จะออกเสียงสระเสียงสั้น เช่น เสียง ออก เป็น เอาะ เสียง อูก เป็น อุ เป็นต้น ออกเสียง ข เป็น ห เสียง ค ข เป็น ฮ มีคำลงท้ายประโยคคำถามเฉพาะ เช่น อะไร (เผอหรือผิเหลอ หรือผะเหลอ) ใคร (ผุเหลอ) คนนั้นคือใคร (ผุนั่นแม่นเผอ) ที่ไหน (ซิเหล่อ แต่เลอ นะเห่อ)

เมื่อไร (เมื่อเล่อ) ไม่มี ไม่ได้ (หมีได้) เป็นต้น มีคำเรียกบุคคล เช่น พ่อ (อี่พ่อ) แม่ (อี่แม่) ปู่หรือตา (อี่โพะ) ย่าหรือยาย (อี่แหมะ) เป็นต้น

1.2 วัฒนธรรมการแต่งกาย มีการฟื้นฟูและอนุรักษ์การแต่งกายด้วยเสื้อผ้าฝ้ายทะเลหูลง และผ้าฝ้ายย้อมคราม โดยนิยมใช้ในการไปทำบุญ ร่วมพิธีการงานสำคัญและการแสดง

1.3 วัฒนธรรมดนตรีและการฟ้อนรำ มีกลองจิ้งและรำผู้ไทนาโสกใช้แสดงต้อนรับแขกเป็นเอกลักษณ์ของชุมชน นอกจากนั้นยังมีกลุ่มดนตรีพื้นบ้านเป็นวงพิณ แคนและกลองชุด ใช้แสดงในงานของชุมชน มีกลุ่มกลองยาวใช้ในขบวนแห่ของชุมชน มีการเสักลองเชื่อมความสัมพันธ์

1.4 วัฒนธรรมอาหารพื้นบ้านของตำบลนาโสก จะจัดเป็นสำหรับ (พาข้าวผู้ไทนาโสก) เพื่อรับประทานร่วมกัน อาหารทำจากวัตถุดิบในท้องถิ่นที่ได้มาจากป่าธรรมชาติและการปลูกในครัวเรือน รายการอาหารที่ขึ้นชื่อของผู้ไทนาโสก เช่น แกงไก่ใส่หอย ชะวะไก่ แกงผักหวาน ลวกผักจิ้มแจ่ว เป็นต้น

1.5 วัฒนธรรมงานบุญประเพณี ตำบลนาโสกมีกิจกรรมงานบุญประเพณีตามฮีต 12 (จารีต 12 เดือน) ที่ผสมผสานความเชื่อในผีและความศรัทธาในศาสนาพุทธ ซึ่งมีการจัดงานบุญตลอดปี โดยมีงานที่โดดเด่น ได้แก่ บุญกองข้าวและไขประตูลำเดือนสาม งานบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน เดือนห้า บุญข้าวประดับดินเดือนเก้า บุญกฐินเดือนสิบสอง และงานปฏิบัติธรรมกัมมัฏฐานในเดือนธันวาคม ทูทางวัฒนธรรมวิถีผู้ไทตำบลนาโสกแสดงได้ดังภาพต่อไปนี้

ภาพที่ 1 ทุนทางวัฒนธรรมวิถีผู้ไทตำบลนาโสก

2. แนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนจากทุนทางวัฒนธรรมวิถีผู้ไทตำบลนาโสก ประกอบด้วย การผลิตและแปรรูปสินค้าที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน และการบริการท่องเที่ยวชุมชนวิถีผู้ไท ดังนี้

2.1 การผลิตและแปรรูปสินค้าที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน มีแนวทางการพัฒนา 2 กลุ่ม ได้แก่

2.1.1 กลุ่มผ้าฝ้ายตะหลุง ควรส่งเสริมให้ประชาชนและเจ้าหน้าที่ของส่วนราชการ ในตำบลนาโสกสวมใส่ผ้าฝ้ายตะหลุงเป็นเอกลักษณ์ของตำบล ควรมีการส่งเสริมการทำผลิตภัณฑ์อื่น ๆ จากผ้าฝ้ายตะหลุง เช่น กระเป๋า หมวก ผ้ามาลัย เฟอร์นิเจอร์ เป็นต้น ควรทำเป็นฐานเรียนรู้ของชุมชน ควรมีการพัฒนามาตรฐานสินค้า สืบสานภูมิปัญญาการผลิตและแปรรูปผ้าฝ้ายตะหลุง รวมทั้งทำการ ประชาสัมพันธ์สินค้าผ่านสื่อออนไลน์

2.1.2 กลุ่มอาหารพื้นบ้านและยาสมุนไพร ควรมีการส่งเสริมและอนุรักษ์พืชพันธุ์ และตำรับอาหารพื้นบ้าน ควรมีการรวมกลุ่มผลิตและแปรรูปสมุนไพรเพื่อใช้และจำหน่าย ควรมีการ วิจัยและพัฒนาคุณภาพมาตรฐานของการผลิตและแปรรูปสมุนไพรผู้ไทตำบลนาโสกให้ครบวงจร

2.2 การบริการท่องเที่ยวชุมชนวิถีผู้ไท มีแนวทางการพัฒนา 6 ด้าน ได้แก่

2.2.1 แนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนจากงานบุญประเพณี ควรมีการจัดทำ ปฏิทินงานบุญประเพณีตำบลนาโสกเผยแพร่ให้เกิดการรับรู้ในวงกว้าง กลุ่มผู้ผลิตสินค้าและบริการใน ชุมชนควรมีการเตรียมพร้อมรับนักท่องเที่ยวหรือผู้ซื้อสินค้าในงาน และมีข้อเสนอเพิ่มเติม ได้แก่

1) ในงานบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อนและงานปฏิบัติธรรมกัมมัฏฐาน ควร ส่งเสริมการจำหน่ายอาหาร เครื่องดื่ม เครื่องแต่งกาย เครื่องไทยธรรม และอื่น ๆ โดยใช้วัตถุดิบใน ชุมชน

2) ในงานบุญกองข้าว ไชยประตูล้ำ ปีใหม่ผู้ไทนาโสก ในวันขึ้น 3 ค่ำเดือน 3 ตรงกับการจัดงานวันผู้ไทโลกของสมาคมผู้ไทโลก เทศบาลตำบลนาโสกควรสนับสนุนงบประมาณใน การจัดงานนี้ทุกปี ส่งเสริมการร่วมงานและผลักดันให้ตำบลนาโสกเป็นเจ้าภาพงานวันผู้ไทโลกด้วย

3) ควรมีการประชาสัมพันธ์เผยแพร่งานบุญข้าวประดับดินที่วัดโพธิ์ศรีแก้ว ซึ่งเป็นประเพณีที่มีอัตลักษณ์เฉพาะของชุมชนชาวบ้านนาโสกไปสู่ภายนอกชุมชน

4) ในงานบุญกฐิน ควรส่งเสริมการอนุรักษ์และฟื้นฟูกิจกรรมการเล่น แบบพื้นบ้านดั้งเดิมและแบบประยุกต์ ได้แก่ การแห่กลองยาว เล่นกลองจิ้ง แข่งขันหมากข่าง ขาโกลกเถก การประกวดขับร้องสรภัญญะ การแสดงดนตรีพื้นบ้าน และร่ายวงย่อนยุค โดยประชาสัมพันธ์สู่พื้นที่ ภายนอกตำบลด้วย

5) ควรมีการกำหนดการห้ามดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ในเขตวัดในงาน ประเพณีของชุมชนให้ชัดเจน และส่งเสริมเครื่องดื่มพื้นบ้านในงานประเพณีและการต้อนรับแขก ทอดแทนการซื้อเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ที่จำหน่ายตามท้องตลาด

2.2.2 แนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนโดยใช้ฐานการเรียนรู้ชุมชน ควรพัฒนา กิจกรรมและสถานที่ของกลุ่มทอผ้าฝ้ายตะหลุง กลุ่มกลองจิ้ง กลุ่มหมอยาสมุนไพร กลุ่มปลูกผักปลอด สารพิษ กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มจักสาน กลุ่มฟ้อนรำ กลุ่มสตรี กลุ่มดนตรีพื้นบ้าน และกลุ่มโฮมสเตย์ให้เป็น ฐานการเรียนรู้ชุมชน มีจุดแสดงวัสดุอุปกรณ์ สินค้า กระบวนการทำงาน เอกสาร ป้ายนิทรรศการ

พัฒนาความสะอาดเป็นระเบียบของสถานที่ให้มีความพร้อมในการอำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยว

2.2.3 แนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนโดยใช้พิพิธภัณฑ์ชุมชน ควรพัฒนาบริเวณชั้นสองของศาลาการเปรียญของวัดโพธิ์ศรีแก้วเป็นพิพิธภัณฑ์ชุมชนนาโสภ และพัฒนาบริเวณชั้นสองของศาลาการเปรียญของวัดศรีสาส์ดีเป็นพิพิธภัณฑ์ชุมชนเหล่าป่าเป็ด โดยให้มีการจัดนิทรรศการองค์ความรู้ด้านประวัติศาสตร์และภาษาผู้ไท ประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนรับรู้และมีส่วนร่วมในการวางแผนการจัดทำและร่วมบริจาคสิ่งของที่ครอบครัวมีให้เป็นมรดกของชุมชน พร้อมทั้งใช้เป็นสถานที่แสดงสินค้าและจำหน่ายของที่ระลึกได้ โดยอาศัยการมีส่วนร่วมของประชาชน ท้องถิ่น และส่วนราชการ

2.2.4 แนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนโดยใช้ถนนสายวัฒนธรรมผู้ไทนาโสภ ควรส่งเสริมให้ประชาชนผลิตอาหารอินทรีย์แล้วนำมาจำหน่ายบนถนนสายวัฒนธรรมทุกวันศุกร์ และประชาสัมพันธ์ให้เกิดการรับรู้อย่างกว้างขวาง ปรับปรุงความสะอาด เป็นระเบียบ และความสวยงามของถนนและบ้านเรือนสองฝั่งถนน ติดตั้งระบบไฟฟ้าแสงสว่างเพิ่มเติม ประดับตกแต่งด้วยวัสดุที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน ประสานความร่วมมือกับหน่วยงานต่าง ๆ เพื่อรับการสนับสนุนส่งเสริมให้ถนนสายวัฒนธรรมบ้านนาโสภเป็นเป้าหมายการท่องเที่ยวแห่งหนึ่งในจังหวัดมุกดาหาร

2.2.5 แนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนโดยใช้โฮมสเตย์ ควรมีการทบทวนบทเรียน วางแผนพัฒนา และเตรียมความพร้อมในการรับรองนักท่องเที่ยว จัดบ้านเรือนให้ได้ตามมาตรฐานที่กำหนด ให้มีสะอาด เป็นระเบียบ สวยงาม แสดงถึงวัฒนธรรมวิถีผู้ไท และเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม พัฒนาการสื่อสารประชาสัมพันธ์ให้เข้าถึงนักท่องเที่ยว ทั้งรูปแบบเอกสาร แผ่นพับ และสื่อออนไลน์

2.2.6 แนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนโดยใช้ดนตรีพื้นบ้าน กลองยาว กลองจิ่ง และพ็อนรำผู้ไท ควรมีการทบทวน วางแผน พัฒนา และฝึกซ้อมอย่างสม่ำเสมอ ให้มีความพร้อมในการแสดงหรือรับงานทั้งภายในและภายนอกชุมชน ประสานงานกับโรงเรียน องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อสนับสนุนส่งเสริมการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นเรื่องดนตรีพื้นบ้าน กลองยาว กลองจิ่งและพ็อนรำผู้ไทไปสู่เยาวชน จัดทำสถานที่จัดเก็บและแสดงเครื่องดนตรีพื้นบ้าน เครื่องแต่งกาย รวมถึงข้อมูล ประวัติ และเรื่องราวที่เกี่ยวข้อง ประชาสัมพันธ์ดนตรีพื้นบ้าน กลองยาว กลองจิ่งและพ็อนรำผู้ไทให้เป็นที่รู้จักแพร่หลาย และการยกระดับสู่การเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของจังหวัดมุกดาหาร รวมทั้งควรมีการวิจัยและพัฒนาดนตรีพื้นบ้าน กลองยาว กลองจิ่ง และพ็อนรำผู้ไทเพื่อการอนุรักษ์วัฒนธรรมและสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจ

อภิปรายผล

1. จากบริบททางวัฒนธรรมวิถีผู้ไทของตำบลนาโสภที่พบว่า มีความโดดเด่นด้านการพูดภาษาผู้ไท มีการฟื้นฟูและอนุรักษ์การแต่งกายด้วยเสื้อผ้าฝ่ายตะหลุง โดยนิยมใส่ในการไปทำบุญ ใส่ในการแสดงหรือร่วมงานพิธีการ มีกลุ่มดนตรีพื้นบ้าน มีกลุ่มกลองจิ่งแสดงต้อนรับแขกและเสี่ยงเซียมความสามัคคี มีกลุ่มกลองยาว มีการพ็อนรำผู้ไท มีอาหารพื้นบ้านจากวัตถุดิบตามธรรมชาติ มีงานบุญประเพณีตามจารีต (ฮีต 12) ความเชื่อในผีและความศรัทธาในพระพุทธศาสนาซึ่งกล่าวได้ว่ามีงานบุญตลอดปีนั้น

แสดงถึงศักยภาพของสังคมที่มีความเข้มแข็งทางวัฒนธรรม ทำให้ประชาชนมีความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมผู้ไทและรักในชุมชนท้องถิ่นของตนเอง สอดคล้องกับ สุรสิทธิ์ สุตรสุวรรณ และการุณย์ บัวเผื่อน (2558: 83-84) ที่พบว่า ชาวผู้ไทตำบลโพน จังหวัดกาฬสินธุ์ มีความภูมิใจที่ได้ใช้ภาษาผู้ไท ภูมิใจในขนบธรรมเนียมประเพณี พอใจในการใช้ชีวิตแบบเรียบง่ายและการแต่งกายชุดผู้ไท ข้อค้นพบอีกประการหนึ่งคือ การที่ชาวผู้ไทนาโสกลีมีความศรัทธาในการทำบุญตลอดทั้งปีนั้นได้ส่งผลให้ทุนทางวัฒนธรรมมีความเชื่อมโยงกับเศรษฐกิจชุมชน ได้แก่ มีการระดมทุนจากภายนอกชุมชนมาสมทบกับทุนในชุมชนเพื่อพัฒนาสิ่งก่อสร้างหรือสิ่งสาธารณูปโภคของวัดและหน่วยงานในชุมชน ผลลัพธ์ทุกประเภทที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นสามารถจำหน่ายเป็นรายได้ และวัฒนธรรมชุมชนสามารถดึงดูดความสนใจจากบุคคลภายนอกให้เข้ามาร่วมงานและท่องเที่ยวในชุมชน สอดคล้องกับ ภาณุรังษี เตือนไธสง (2550) ที่กล่าวว่า จังหวัดมุกดาหารมีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ อันเป็นบ่อเกิดของขนบธรรมเนียมประเพณีที่หลากหลาย เป็นสิ่งที่เพิ่มมูลค่าทางการท่องเที่ยวที่ดึงดูดเม็ดเงินจากนักท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดี แต่แตกต่างจาก ดวณณีน นารินุช และคณะ (2552) ที่พบว่าคนภูไทบ้านนาโด ตำบลนาโสกล อำเภอมือง จังหวัดมุกดาหาร มีอัตลักษณ์ของประเพณีการแต่งงานที่เปลี่ยนแปลงไป โดยในด้านการแต่งกาย ในอดีตใส่ชุดภูไทในการแต่งงาน แต่ในปัจจุบันใส่ชุดตามสมัยนิยมของสังคม

จากบริบทและศักยภาพทุนทางวัฒนธรรมวิถียุทธศาสตร์ของตำบลนาโสกลอันสามารถเชื่อมโยงสู่การสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจที่กล่าวมา มีความสอดคล้องกับการศึกษาทุนเดิมและศักยภาพของชุมชนเพื่อการจัดการการท่องเที่ยววิถีไทพวนบ้านกลาง ตำบลปากตม อำเภอยางตลาด จังหวัดเลย ของธนุศิลป์ อินดา และคณะ (2562) ที่พบว่า รูปแบบในการจัดการท่องเที่ยววิถีไทพวนบ้านกลางทั้ง 5 ด้าน ได้แก่ ด้านขนานชาติ ด้านวัฒนธรรมประเพณีและความเชื่อ ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้านศักยภาพทางด้านทรัพยากรธรรมชาติ และด้านที่อยู่อาศัย มีศักยภาพที่จะให้นักท่องเที่ยวมาเที่ยวชมได้ สอดคล้องกับ พุทธิพล ญาติประมา และคณะ (2562) ที่พบว่า ในชุมชนผู้ไทอำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์ มีการฟ้อนรำ ดนตรีและหมอลำผู้ไท ซึ่งมีทั้งเล่นเพื่อความบันเทิง แสดงในงานประเพณีต่าง ๆ ใช้ในการเหย้าเพื่อการรักษาผู้ป่วย และแสดงเป็นอาชีพโดยตั้งวงเป็นคณะ ซึ่งต้องใช้ความสามารถทั้งการร้องหมอลำ การฟ้อนรำ การเต้น และดนตรี โดยสามารถสร้างรายได้แก่คนในชุมชนได้เป็นอย่างดี

2. แนวทางในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนจากทุนทางวัฒนธรรมวิถียุทธศาสตร์ของตำบลนาโสกล ที่ประกอบด้วยการพัฒนาการผลิตและแปรรูปสินค้าที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน และการพัฒนาการบริการท่องเที่ยวชุมชน

2.1 จากแนวทางการพัฒนาการผลิตและแปรรูปสินค้าที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน ประกอบด้วยกลุ่มผ้าฝ้ายตะหลุง และกลุ่มอาหารพื้นบ้าน ได้แสดงให้เห็นว่าการผลิตและแปรรูปสินค้าที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชนมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตปกติ และการสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจของชุมชน โดยสินค้าดังกล่าวเป็นที่ต้องการของผู้บริโภคอย่างไม่จำกัด ดังนั้นผู้ประกอบการผลิตและแปรรูปสินค้าที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชนตำบลนาโสกลจึงมีความต้องการพัฒนาให้ดียิ่งขึ้นทั้งด้านปริมาณและคุณภาพ ซึ่งต้องได้รับการสนับสนุนส่งเสริมจากหน่วยงานต่าง ๆ และต้องมีการสานต่อจากคนรุ่นใหม่ของชุมชนด้วย

2.2 จากแนวทางการพัฒนาการบริการท่องเที่ยวชุมชน โดยมีการเสนอให้พัฒนาเรื่องต่าง ๆ ในงานบุญประเพณีของตำบลนาโสกลนั้น แสดงให้เห็นว่างานบุญประเพณีของตำบลนาโสกลมีความสำคัญต่อวิถีชุมชน สะท้อนถึงความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมของสังคมผู้ไทนาโสกล ซึ่งสามารถพัฒนา

ให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจโดยจัดให้เป็นการท่องเที่ยวชุมชนได้ โดยต้องอาศัยความช่วยเหลือจากหน่วยงานหรือองค์กรที่มีความชำนาญมาช่วยออกแบบและพัฒนาฐานการเรียนรู้ชุมชนและพิพิธภัณฑ์ชุมชน ให้สามารถจัดระบบข้อมูลข่าวสาร การนำเสนอ การตกแต่งสถานที่และองค์ประกอบอื่น ๆ ให้มีความมั่นคงถาวร มีมาตรฐาน และเป็นธรรมชาติ สามารถแสดงผลผลิตภัณฑ์และเรื่องราวของชุมชนแก่นักท่องเที่ยวได้

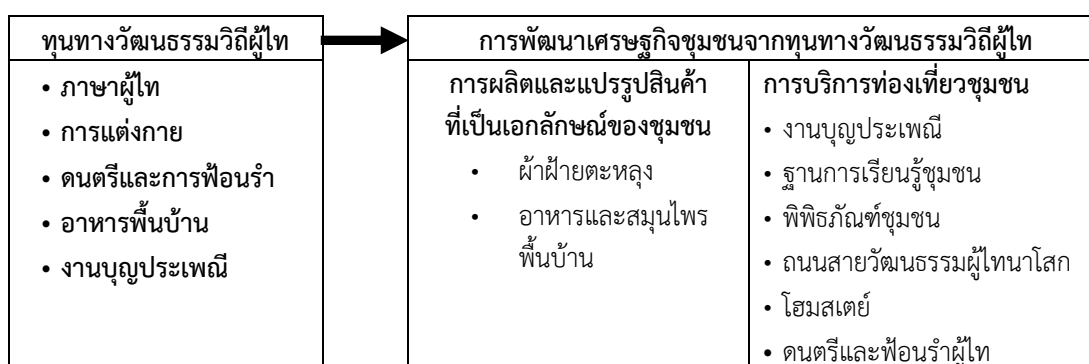
ในวันศุกร์ที่ 6 ธันวาคม 2562 ได้มีการเปิดถนนสายวัฒนธรรมผู้ไทนาโสภะ ซึ่งนับได้ว่าเป็นพิพิธภัณฑ์ที่มีชีวิตของชุมชน โดยประชาชนยอมรับร่วมกันว่าให้ถนนสายนี้เป็นเวทีแสดงวัฒนธรรม และเป็นตลาดนัดของชุมชนที่มีการซื้อขายสินค้าหลากหลายทั้งอาหาร เครื่องนุ่งห่ม สมุนไพร และเครื่องใช้ นอกจากนี้ถนนสายนี้ยังเป็นเส้นทางในการบินหบาตของพระ เป็นเส้นทางหลักของขบวนแห่กฐินและผ้าป่าไปวัดโพธิ์ศรีแก้ว เป็นที่ตั้งของศาลหลักบ้านที่ใช้ทำพิธีบุญกองข้าวไข่ประตูล้ำ และชำระบ้านในวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3

สำหรับแนวทางในการพัฒนาโฮมสเตย์นั้น เป็นการสะท้อนให้กลุ่มได้ทำการทบทวนบทเรียนและปรับตัวใหม่หลังจากที่เคยทดลองดำเนินงานในโครงการท่องเที่ยววิถีชาวนาและชาดช่วงไประยะหนึ่ง ซึ่งได้ทำให้สมาชิกกลุ่มโฮมสเตย์เกิดความตระหนักถึงความสำคัญในการพัฒนาปรับปรุงสถานที่และกระบวนการต้อนรับนักท่องเที่ยวให้เกิดความประทับใจขึ้น

ในข้อเสนอแนะแนวทางในการพัฒนาดนตรีพื้นบ้าน กลองยาว กลองจิ้ง และพ็อนรำผู้ไท ให้เป็นที่รู้จักแพร่หลายและมุ่งสู่การยกระดับการเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของจังหวัดมุกดาหารนั้น แสดงให้เห็นว่ากลุ่มดังกล่าวมีความสำคัญในฐานะที่สร้างความบันเทิงและความประทับใจให้นักท่องเที่ยว ซึ่งการบริหารจัดการกลุ่มยังเป็นแบบเฉพาะกิจ ยังมีส่วนขาดที่จะต้องพัฒนาปรับปรุงอีกหลายอย่าง ทั้งในด้านสถานที่ ระบบข้อมูลข่าวสาร รูปแบบวิธีการนำเสนอ ระบบการรับงาน ฯลฯ ดังนั้นจึงเป็นโอกาสที่ดีที่ทุกกลุ่มจะได้จัดการตนเองและประสานงานทำงานระหว่างกลุ่มด้วย เพื่อให้การทำงานเป็นมืออาชีพยิ่งขึ้น ทั้งนี้ยังมีความจำเป็นที่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะต้องเข้าไปส่งเสริมและพัฒนาให้เกิดประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

จากแนวทางในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนจากทุนทางวัฒนธรรมวิถีผู้ไทของตำบลนาโสภะ ที่กล่าวมานี้ มีความสัมพันธ์สอดคล้องกับเป้าหมายของสำนักงานกลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ตอนบน 2 (2561) ที่ได้กำหนดเป้าหมายส่งเสริมการท่องเที่ยว 3 ธรรม (ธรรมะ ธรรมชาติ วัฒนธรรม) โดยมุ่งประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยว 3 ธรรม รวมถึงพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวก และให้ความรู้ด้านการท่องเที่ยวและบริการแก่บุคคลากรด้านการท่องเที่ยว ทำให้แหล่งท่องเที่ยวเชิงธรรมะ ธรรมชาติและวัฒนธรรมของกลุ่มจังหวัดเป็นที่ยอมรับในหมู่นักท่องเที่ยว โดยให้มีสิ่งอำนวยความสะดวกได้รับการพัฒนาให้ได้มาตรฐาน สอดคล้องกับ ถาวร เผ่าภูไทย (2561) ที่ได้เสนอแนวทางการฟื้นฟูการท่องเที่ยววิถีชาวนาของชนเผ่าผู้ไทบ้านนาโสภะ ประกอบด้วย การสร้างโฮมสเตย์ชุมชน สร้างกลุ่มเกษตรอินทรีย์และกิจกรรมการเกษตรที่หลากหลาย สร้างการมีส่วนร่วมระหว่างท้องที่และท้องถิ่น สร้างสื่อประชาสัมพันธ์ผลิตภัณฑ์ ประเพณี และเส้นทางท่องเที่ยวของชุมชน ส่งเสริมการแต่งกายชุดผู้ไทต่ักบาตร แสดงวัฒนธรรมการเสั่กลองจิ้ง รำผู้ไท สร้างฐานการเรียนรู้ สร้างกลไกและทีมงานในการจัดการท่องเที่ยวที่เป็นระบบและหลากหลาย

3. การสังเคราะห์องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย สรุปได้ดังนี้ ทูทางวัฒนธรรมวิถีผู้ไทตำบลนาโสก ประกอบด้วย ภาษาผู้ไท การแต่งกาย ดนตรีและการฟ้อนรำ อาหารพื้นบ้าน และงานบุญประเพณี มีคุณค่าและศักยภาพในการสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจแก่ชุมชนได้เป็นอย่างมาก ซึ่งแนวทางในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนจากทูทางวัฒนธรรมวิถีผู้ไทของตำบลนาโสก ประกอบด้วย 1) การผลิตและแปรรูปสินค้าที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน ได้แก่ ผ้าฝ้ายตะลุง และอาหารและสมุนไพรพื้นบ้าน และ 2) การบริการท่องเที่ยวชุมชนโดยใช้งานบุญประเพณี ฐานการเรียนรู้ชุมชน พิพิธภัณฑ์ชุมชน ถนนสายวัฒนธรรมผู้ไทนาโสก โฮมสเตย์ และดนตรีพื้นบ้านและฟ้อนรำผู้ไท สรุปเป็นกรอบแนวคิดได้ดังภาพต่อไปนี้

ภาพที่ 2 กรอบแนวคิดการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนจากทูทางวัฒนธรรมวิถีผู้ไท ตำบลนาโสก

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะสำหรับการนำผลการวิจัยไปใช้

ส่วนราชการและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาการบริการท่องเที่ยวชุมชนวิถีผู้ไทตำบลนาโสก ในเรื่องงานบุญประเพณี 12 เดือน ฐานการเรียนรู้ชุมชน พิพิธภัณฑ์ชุมชน ถนนสายวัฒนธรรมผู้ไทนาโสก โฮมสเตย์ และดนตรีพื้นบ้าน รวมทั้งควรมีการสื่อสารประชาสัมพันธ์กิจกรรมชุมชนให้เป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวาง

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการทำวิจัยครั้งต่อไป

ควรมีการวิจัยและพัฒนาารูปแบบการท่องเที่ยวชุมชนวิถีผู้ไทที่มีประสิทธิภาพของตำบลนาโสก ควรมีการวิจัยเชิงปริมาณเพื่อสอบถามความคิดเห็นและความต้องการพัฒนาด้านอื่น ๆ ของประชาชนตำบลนาโสกเพิ่มเติม และควรมีการวิจัยและพัฒนาการเพิ่มประสิทธิภาพมูลค่าของทูทางวัฒนธรรมทั้งด้านภาษาผู้ไท การแต่งกาย ดนตรีและการฟ้อนรำ อาหารพื้นบ้าน และงานบุญประเพณี

เอกสารอ้างอิง

- ดวงมณี นารีนุช และคณะ. (2552). โครงการการฟื้นฟูอัตลักษณ์การแต่งงานของคนภูไทเพื่อลด
ค่าใช้จ่ายในการแต่งงาน : กรณีศึกษาคนภูไทบ้านนาได้ ตำบลนาโสก อำเภอเมือง จังหวัด
มุกดาหาร. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- ถาวร เผ่าภูไทย. (2561). แนวทางการฟื้นฟูสู่การพัฒนาแบบการท่องเที่ยววิถีชาวนาของชนเผ่า
ผู้ไทบ้านนาโสก ตำบลนาโสก อำเภอเมือง จังหวัดมุกดาหาร. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุน
สนับสนุนการวิจัย.
- เทศบาลตำบลนาโสก. (2561). แผนพัฒนาท้องถิ่น พ.ศ. 2561-2565 ของเทศบาลตำบลนาโสก
อำเภอเมือง จังหวัดมุกดาหาร. มุกดาหาร: สำนักงานเทศบาลตำบลนาโสก.
- ธนศิลป์ อินตาและคณะ. (2562) การศึกษาทุนเดิมและศักยภาพของชุมชนเพื่อการจัดการการ
ท่องเที่ยววิถีไทพวนบ้านกลาง ตำบลปากตม อำเภอเขียงคาน จังหวัดเลย. กรุงเทพฯ:
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- พิศดาร แสนชาติ. 2563. โครงการ “การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนจากทุน 3 ธรรม วิถีผู้ไท ตำบลนา
โสก อำเภอเมือง จังหวัดมุกดาหาร”. สกลนคร: มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร.
- พุทธพล ญาติปราโมทย์ และคณะ. 2562. เศรษฐกิจชุมชนบนฐานวัฒนธรรมผู้ไท. (ออนไลน์). สืบค้น
เมื่อ 10 มิถุนายน 2562, จาก
<http://www.km.khaowongshop.com/images/240161/khis4.pdf>.
- ภาณุรังษี เดือนโฮ้ง. (2550). การศึกษาแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวจังหวัดมุกดาหารให้เป็นเมือง
ท่องเที่ยวชายแดน. ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการวางแผนและการจัดการ
การท่องเที่ยวเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร. (2561). สรุปข้อมูลกิจกรรมการพัฒนาพื้นที่บ้าน
เหล่าป่าเป็ด ตำบลนาโสก อำเภอเมืองมุกดาหาร จังหวัดมุกดาหาร อย่างมีส่วนร่วมของ
ชุมชนท้องถิ่นด้วยกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น ภายใต้โครงการบริการวิชาการเพื่อเสริม
การพัฒนาศักยภาพเชิงพื้นที่ในท้องถิ่น. สกลนคร: มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร.
- สำนักงานกลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน 2. (2561). ยุทธศาสตร์การพัฒนากลุ่มจังหวัด
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน 2 (พ.ศ.2561-2564). สกลนคร: สำนักงานกลุ่มจังหวัด
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน 2
- สุรสิทธิ์ สุตรสุวรรณ และการุณย์ บัวเผื่อน. (2558). วิถีชีวิตชาวผู้ไทย ตำบลโพธิ์ อำเภอคำม่วง จังหวัด
กาฬสินธุ์. วารสารสหวิทยาการวิจัย: ฉบับบัณฑิตศึกษา, 4(2), 79-86.
- เอี่ยมพร หลินเจริญ. (2555). เทคนิคการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ. วารสารการวัดผลการศึกษา,
17(1), 17-29.